

Полянская К. В. Деснянские долинно-речные ландшафты и национальная экосеть

Нахождение идеальных сущностей ландшафтов, принятие их самоценности, видение в них источника жизни, разнообразия на Земле и необходимость их сохранения предстают в наше время одними из важнейших задач. Цель статьи – проанализировать гуманистическую значимость долинно-речных ландшафтов, их место в структуре национальной экосети на примере долинных ландшафтов Десны, отобразить природоохранные аспекты осознания их средообразующей роли, мотивы сохранения, раскрыть богатство и самоценность долинно-речных ландшафтов.

Ключевые слова: долинно-речные ландшафты, долинно-речной экоридор, ландшафтное разнообразие, гуманистический подход, биоцентрический подход, экофилософия.

Надійшла до редколегії 08.07.2013

УДК 911.3

Рябокоть О.В.

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НАТУРАЛЬНО-АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ

Ключові слова: ландшафтний комплекс, натурально-антропогенний ландшафт, ознаки, класифікація

Наявність проблеми. На сьогодні у розвитку ландшафтознавства переважають два напрямки: знаходження залишків натуральних ландшафтів та їх вивчення як основи наступних, антропогенізованих ландшафтних комплексів і дослідження антропогенних, заново створених ландшафтів. Широко розповсюджені натурально-антропогенні ландшафтні комплекси уваги науковців не привертають. Це спонукає більш детально дослідити їх.

Аналіз попередніх досліджень. Недостатня увага науковців-природничників до натурально-антропогенних ландшафтів зумовлена двома причинами: їх або зовсім не виділяють, або досліджують як антропогенні. Поки що є лише дві праці, де розглянуто натурально-антропогенні ландшафти: стаття Ф.М. Мількова [11] і монографії Г.І. Денисика [3]. У першій схарактеризовано окремі типи натурально-антропогенних ландшафтів, у другій – вони розглянуті в окремих класах антропогенних ландшафтів.

Мета: детально розглянути історію розвитку натурально-антропогенних ландшафтних комплексів, на прикладі окремого регіону-Поділля.

Результати досліджень. Після офіційного визнання антропогенного ландшафтознавства на початку 70-х років ХХ ст., основна увага науковців була зосереджена на дослідження власне антропогенних ландшафтів. Натурально-антропогенні ландшафти у статтях і монографіях інколи

ISSN 0868-6939 Фізична географія та геоморфологія. – 2013. – Вип. 3(71)

відбували, або їх виділяли у різних кваліфікаційних схемах. Це закономірно. Хоча зародження антропогенного ландшафтознавства відбулося у 30–40-х роках ХХ століття. Але майже до кінця цього століття відбувалася активна дискусія щодо визнання як терміну “антропогенний ландшафт”, так і наявності нового наукового напрямку – антропогенного ландшафтознавства. Дослідження натурально-антропогенних ландшафтів науковці – природничники не приділяли належної уваги зокрема й в Україні. Причини цієї або їх зовсім не виділяли в структурі сучасних ландшафтів, або виділяли частіше, як натуральні, інколи і як антропогенні.

У 1988 році Ф.М. Мільков опублікував статтю “Натурально-антропогенні ландшафти як особлива категорія природних комплексів” [13] де вперше :

- звернено увагу на наявність в природі натурально- антропогенних ландшафтів;
- обґрунтовано їх виділення і місце в структурі сучасних ландшафтів;
- віднесено натурально-антропогенні ландшафти до особливої категорії антропогенних ландшафтів;
- характеризувано окремі типи натурально-антропогенних ландшафтів;
- частково досліджено просторове розповсюдження натурально-антропогенних ландшафтів;
- показано, що натурально-антропогенні ландшафти є *похідними* ландшафтними комплексами формування яких зумовлене діяльністю людей, а відси :

- зародження натурально-антропогенних ландшафтів можливо прогнозувати і відповідно, оптимізувати функціонування.

Наприкінці статті Ф.М. Мільков висловив цікаву думку, що “ідеальна структура майбутньої ландшафтної сфери (ноосфери), що буде складатися з натуральних і власне антропогенних (культурних) ландшафтів, зводить до мінімуму наявність у ній натурально-антропогенних комплексів”[13, с.13]. Тобто, чим менше у структурі сучасного ландшафту натурально-антропогенних ландшафтних комплексів, тим кращим для життя і діяльності людини він є. Якщо врахувати, що в сучасних ландшафтах, особливо України, явно переважають натурально-антропогенні й антропогенні. То пізнання перших є не лише актуальним, але й вкрай необхідним з погляду на майбутнє.

У подальшому Ф.М. Мільков децю менше приділяв уваги натурально-антропогенним ландшафтам, однак зазначав необхідність їх вивчення у спецкурсах з антропогенного ландшафтознавства у вищих навчальних закладах і звертав увагу на правильне розуміння різних за змістом термінів “природно-антропогенний” і “натурально-антропогенний” ландшафт [12].

Географи і ландшафтознавці України натурально-антропогенні ландшафти розпочали вивчати наприкінці ХХ початку ХХІ ст. Серед них виділяються праці Л.І. Воропай В.П. Коржика, Г.І. Денисика, Ю.Г. Гютюнника, В.Л. Козакова, А.В. Гудзевича та ін. Однак їх дослідження не

стосувалися безпосередньо натурально-антропогенних ландшафтів, а лише частково задівали їх. Зокрема Л.І. Воропай досліджувала процеси формування антропогенних й натурально-антропогенних ландшафтних комплексів у ландшафтній сфері Землі [1]; В.П. Коржик більше уваги приділяв історії їх формування і термінології в антропогенному ландшафтознавстві [13].

Серед опублікованих праць кінця ХХ початку ХХІ століття, де натурально-антропогенні ландшафти розглянуті суттєвіше, виокремлюється монографія “Антропогенні ландшафти Правобережної України” та навчальний посібник “Природнича географія Поділля” опубліковані Г.І. Денисюком у 1998 році [3, 4]. У монографії детальніше розглянута суть термінів природно-антропогенний і натурально-антропогенний ландшафт показано місце натурально-антропогенних ландшафтів у структурі окремих класів антропогенних ландшафтів, зокрема сільськогосподарських, лісових і водних антропогенних, рекреаційних тощо, частково розглянуто шлях раціонального використання та оптимізації натурально-антропогенних ландшафтів Правобережної України.

У навчальному посібнику “Природнича географія Поділля” більше уваги звернено на регіональні особливості натурально-антропогенних ландшафтів, детальніше схарактеризовано окремі їх типи. (похідні лісові, лучно-пасовищні тощо), показано зміну геокомпонентної структури натурально-антропогенних ландшафтів[4].

У подальшому натурально-антропогенні ландшафти частково розглядались у працях Вінницьких (В.М. Воловик, Ю.В. Яцентюк, О.П. Чиж, Г.С. Хасцький, О.М. Вальчук-Оркуша, І.Л. Война, В.С. Канський), криворізьких (В.Л. Козаков, С.В. Ярков, Г.М. Задорожня), уманських (С.І. Ситник, І.В. Кравцова, О.Д. Лаврик, І.П. Козинська), мелітопольських (В.П.Воровка, С. В. Гришко), частково чернівецьких, львівських, київських, дніпропетровських, луганських, сімферопольських та одеських географів і ландшафтознавців. Серед них заслуговують на особливу увагу праці криворізьких і уманських науковців присвячених у першому випадку формуванню і динаміці натурально-антропогенних ландшафтів у зонах техногенезу, зокрема Кривбасу,[12] у другому – функціонуванню натурально-антропогенних ландшафтів у міжзональних геоекотонах[11], річкових басейнах[10] та садово- паркових ландшафтах[9]. Однак і в цих монографічних виданнях натурально-антропогенні ландшафти розглядались лише частково, їм не присвячено окремим глав.

Висновки. Кількість публікацій стосовно натурально-антропогенних ландшафтів зростає, а це означає, що зацікавленість географів і ландшафтознавців у пізнанні натурально-антропогенних ландшафтів не зменшується.

Список літератури

1. *Воропай Л.І.* Середнє Придністров'я – унікальний регіон України / Л.І. Воропай // Середнє Придністров'я ; [за ред. Г.І. Денисюка]. – Вінниця : Теза, 2007. – С. 4-12. 2. *Гродзітський М.Д.* Пізнання ландшафту : місце і простір: Монографія у 2-х т. – К. : ВПЦ

"Східноєвропейський університет", 2005. – Т. 1. – 431 с. 3. Денисюк Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Г.І. Денисюк. – Вінниця : Арбат, 1998. – 292 с. 4. Денисюк Г.І. Природничча географія Поділля / Г.І. Денисюк. – Вінниця : ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 183 с. 5. Добровольський Г.В. Влияние человека на почву как компонент биосферы / Добровольский Г.В., Гришина Л.А., Розанов Б.Г. // Почвоведение. – 1985. – №12. – С. 7-13. 6. Денисюк Г.І. Нариси з антропогенного ландшафтознавства / Г.І. Денисюк, В. М. Волотовик. – Вінниця : Гіпаніс, 2001. – 170 с. 7. Денисюк Г.І. Заповідне Поділля / Г.І. Денисюк. – Вінниця : Теза, 2001. – 88 с. 8. Денисюк Г.І. Подільське Побужжя: Красназвичайні рослини / Г.І. Денисюк, В. Є. Любченко. – Вінниця : ЕкоБізнесЦентр, 1999. – 96 с. 9. Денисюк Г.І. Садово-паркові ландшафти Правобережного лісостепу України / Г.І. Денисюк, І. В. Кравцова. – Вінниця : Едельвейс і К, 2012. – 211 с. 10. Денисюк Г.І. Антропогенні ландшафти річища та заплави Південного Бугу : монографія / Г.І. Денисюк, О. Д. Лаврик. – Вінниця : Едельвейс і К, 2012. – 210 с. 11. Денисюк Г.І. Міаціональний геоекотон "лісостеп – степ" Правобережної України / Г.І. Денисюк, О. І. Ситник. – Вінниця : Едельвейс і К, 2012. – 217 с. 12. Казаков В.Л. Антропогенні ландшафти Крив басу / В. Л. Казаков // Проблеми ландшафтного різноманіття України. 30 наук. праць. – К. : Карбон Лтд, 2000. – С. 108–112. 13. Коржик В.П. К вопросу классификации измененных геокмплексов / В.П. Коржик // Физ. география и геоморфология. – 1978. – Вып. 19. – С. 17-22. 14. Маринич О.М. Фізична географія України : Підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К. : Знання, 2005. – 511 с. 15. Мильков Ф. Н. Ландшафтная география и вопросы практики / Ф. Н. Мильков. – М. : Мысль, 1966. – 256 с. 16. Мильков Ф.Н. Естественно-антропогенные ландшафты как особая категория природных комплексов / Ф.Н. Мильков // Антропогенные ландшафты : структура, методы и прикладные аспекты изучения. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1988. – С. 3-13. 17. Позняк С. П. Чинники ґрунтоутворення / С. П. Позняк, Є. Н. Красеха. – Львів : ІІЦ ЛНУ ім. Ів. Франка, 2007. – 400с.

Рябокоть О.В. З історії досліджень натурально-антропогенних ландшафтів.

Розглянуто особливу категорію ландшафтних комплексів – натурально-антропогенних; показано, що недостатня увага ландшафтознавців до них зумовлена проміжним розташуванням між натуральними й антропогенними ландшафтами. Визначено, що натурально-антропогенні ландшафти можуть утворювати своєрідні арени різних ієрархічних рівнів.

Ключові слова: ландшафтний комплекс, натурально-антропогенний ландшафт, ознаки, класифікація.

Riabokon O. History of research natural-anthropogenic landscapes.

Special category of landscapes – natural-anthropogenic is considered. It is shown that insufficient attention of scientists to them is explained by the intermediate position of these complexes between the natural and anthropogenic landscapes. Natural-anthropogenic landscapes can form kind of arena with different hierarchical levels.

Keywords: landscape complex, natural and anthropogenic landscape features, classification.

Рябокоть О.В. Из истории исследований натурально -антропогенных ландшафтов.

Рассмотрена особая категория ландшафтных комплексов – натурально-антропогенных; показано, что недостаточное внимание ландшафтоведов к ним обусловлена промежуточным положением между натуральным и антропогенными ландшафтами. Отмечено, что натурально-антропогенные ландшафты могут образовывать своеобразные арены различных иерархических уровней.

Ключевые слова: ландшафтний комплекс, натурально-антропогенний ландшафт, признаки, классификация.

Надійшла до редколегії 05.06.2013